

ЛОБИЗМЪТ В КОНТЕКСТА НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА „МЕКА СИЛА“

Гл. ас. д-р Вероника Стоилова
Югозападен университет „Неофит Рилски“
Правно-исторически факултет

***Резюме:** Като една от формите на „мека сила“, лобизмът е сред популярните инструменти за разрешаване на конфликтни ситуации – както между отделните държави на международната сцена, така и в най-различни сфери на политическия и обществения живот. Чрез лобирането се постигат определени политически, геополитически и икономически предимства, които допринасят за решаването не само на редица външнополитически проблеми между държавите, но и за осигуряване на вътрешнополитическа стабилност.*

***Ключови думи:** лобизъм, мека сила, дипломация, групи по интереси.*

LOBBYING IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF „SOFT POWER”

Chief Assistant Professor Veronika Stoilova, PhD
South-West University „Neofit Rilski“, Faculty of Law and History

***Abstract:** As one of the forms of „soft power“, lobbying is among the popular tools for resolving conflict situations - both between individual countries on the international stage, and in various spheres of political and public life. Through lobbying, certain political, geopolitical and economic advantages are achieved, which contribute not only to solving a number of foreign policy problems between countries, but also to ensuring internal political stability.*

***Keywords:** lobbying, soft power, diplomacy, interest groups.*

1. Въведение

Като една от формите на „мека сила“, лобизмът е сред популярните инструменти за разрешаване на конфликтни ситуации – както между отделните държави на международната сцена, така и в най-различни сфери на политическия и обществения живот. Чрез лобирането се постигат определени политически, геополитически и икономически предимства, които допринасят за решаването не само на редица външнополитически проблеми между държавите, но и за осигуряване на вътрешнополитическа стабилност. Лобизмът оказва сериозно влияние върху законодателния процес като цяло. Ето защо законодателното регулиране на лобирането допринася

за повишаване на прозрачността в тази област и за развитието на демократичните институции като цяло.

Лобирването не е процес, който се разбира добре сред обществото. Използва се широко като понятие, но малцина имат реална представа какво точно правят лобистите и защо го правят. Лобирването в съвременния свят става част от процесите на вземане на решения на местно, държавно, наднационално и глобално равнище. Процесът на лобирване най-общо може да се опише като убеждаване и намиране на съмишленици [1] и се характеризира с използването на различни техники и инструменти, поради което има много определения. В Европейския съюз, например, то се възприема като европейско представителство на интереси [2], чрез което различни групи се опитват да повлияят върху процеса на вземане на решения в различните институции. Лобирването често се споменава, когато е необходимо да се опише конкретен политически процес, събитие или явление, което не е достигнало до широката публика или е останало непрозрачно поради специфичния си характер. Ето защо е от значение да се изясни не само какво представлява лобизмът, но и какви са неговите законни и приемливи форми. Тъй като лобизмът става все по-важен за съвременните общества, включително българското, тази статия има за цел да изясни какво е неговото място в концепцията за „мека сила“.

Не без основание има общо недоверие към процеса на лобирване и по-специално към истинските намерения на лобистите. Поради това много хора смятат, че подобни дейности изкривяват политическия процес по отношение на прозрачност, почтеност и влияние. Предвид чувствителния характер на темата, някои добри практики от съществуващите правила за лобирване на европейско равнище също ще бъдат разгледани.

2. Концепцията за „мека сила“ и мястото на лобизма в нея

Политическите анализатори и изследователи дълго време се опитват да обобщят определението за „сила“ в няколко изречения. Това се оказва предизвикателство за всички тях, поради това, че силата е субективна и „е по-лесна за изживяване, отколкото за дефиниране или измерване“ [3]. Понятието „сила“ може да се определи като „способността да влияеш на другите, дори когато те се опитват да устоят на това влияние“ [4]. Тя обичайно се асоциира с използването на военни ресурси, икономически санкции или други принудителни мерки за постигане на целите на дадена държава. Това се счита за „твърда сила“. Тя често се разглежда като по-директен и агресивен подход към международните отношения, тъй като включва заплахата или използване на въоръжена сила или икономически натиск за постигане на желания резултат. Освен, че може да бъде ефективна за постигане на краткосрочни цели, твърдата сила може също така да доведе до негодувание и ответна реакция от други държави, потенциално увреждайки утвърдените дългосрочни взаимоотношения и съюзи.

„Меката сила“ е термин, въведен от политолога Джоузеф Най, който се отнася до способността да се влияе върху другите чрез привличане и убеждаване, а не чрез принуда. Когато Най представя концепцията за „мека сила“ на света, той прави уточнението, че използването на военна сила като предпочитан инструмент на властта намалява от 80-те години на миналия век. Причината за това е, че от икономическа гледна точка не е оправдано да се поддържат многочислени армии и модерно военно оборудване. Ето защо Най идентифицира три основни източника за създаване на „мека сила“, чрез които биха могли да се постигнат в дългосрочен план

желаните резултати без да е необходимо да се стига до физическо съприкосновение между военни части [5]: нейната култура (на места, където е привлекателна за другите), нейните политически ценности (когато отговаря на тях у дома и в чужбина) и нейните външни политики (когато се разглеждат като легитимни и имащи морален авторитет).

Лобизмът е ключов инструмент, използван от различни групи по интереси, корпорации и неправителствени организации за постигане на техните интереси и осигуряване на благоприятни резултати за реализирането на определени цели. Като форма на „мека сила“ той играе важна роля за оказване на влияние върху политическите решения и формирането на общественото мнение.

Един от основните му аспекти е способността му да формира общественото мнение и да генерира подкрепа за конкретни политики или инициативи. Лобистите често работят за изграждане на взаимоотношения с ключови заинтересовани страни, включително участници в законодателния процес, правителствени служители и медии, за да популяризират своите интереси и да насочат общественото мнение в своя полза. Чрез стратегическо разгръщане на ресурси и ангажиране в целенасочени усилия за застъпничество, лобистите могат да повлияят на публичния дискурс и да оформят политическия дневен ред.

Освен това, лобизмът може да се използва и като средство за получаване на достъп до лицата, които участват в нормотворческия процес, вземат решения или оказват влияние върху процеса на вземане на решения. Като използват своите мрежи и ресурси, лобистите могат ефективно да комуникират своите интереси и опасения чрез участниците в политическия и законодателния процес, като по този начин успяват да моделират общественото мнение, както и да повлияят върху вземащите решения по ключови въпроси на политиката и международните отношения.

Въпреки това следва да се отбележи, че като форма на „меката сила“ лобизмът е изправен и пред редица предизвикателства и ограничения. Някои изследователи твърдят, че той може да доведе до корупция, търговия с влияние, както и до ангажиране на законодателния процес от определена група заинтересовани лица, което води до прокарването на политики, които са от полза за малцина за сметка на по-широкия обществен интерес. Освен това, лобизмът понякога може да се възприема като неправомерно влияние върху демократичния процес, което подкопава целостта на държавните институции.

Въпреки тези предизвикателства, лобизмът остава мощен инструмент за прокарване на интереси и оказване на влияние върху резултатите от политиката в едно демократично общество. За да се използва той ефективно, като форма на „мека сила“, от съществено значение е лобистите да работят прозрачно и почтено и да се придържат към етичните стандарти и най-добрите практики при осъществяване на своята дейност по застъпничество. Като участват в открит и честен диалог със заинтересованите страни и насърчават общото благо, лобистите могат да гарантират, че техните усилия се водят от ангажимент към обществения интерес и общото благо.

3. Възникване и развитие

Като част от политическия процес, лобизмът се появява през XX век с утвърждаването на съвременните демократични общества. Корените му обаче могат да бъдат открити още във втората половина на XVI в., когато лобито, като преддверие на Камарата на общините на Английския парламент, е било отворено за обществено

ползване и се е използвало за среща с гражданите и разговори с членовете на парламента. Някои изследователи отнасят концепцията за лобизма към правото на петиция, което е утвърдено с първите изменения на Конституцията на САЩ [6] през 1789 г., които са по-известни като Закон за правата [7]. Оттогава концепцията за лобизма е официално използвана от Конгреса в неговите документи.

Тъй като първият официален закон за лобизма се приема в САЩ през 1946 г. [8], към този момент се отнася и първият опит за регламентирането на лобистката дейност. В контекста на този закон, а и впоследствие с опитите да се намери основа за правното регулиране на дейността в различните държави по света, се оформя и същността на лобизма – законово регулирана дейност, която се изразява в регламентираните опити за влияние, осъществявано от определени групи, респективно лица, върху процеса на вземане на управленски решения. Предпоставките за развитието на подобни активности в съвременните демократични общества са именно наличието на демократично управление и гарантирано върховенство на закона.

Като част от демократичния процес, гражданското общество също попада в условията на лобистката дейност. Това означава, че за постигането на определени обществени интереси е необходимо те да бъдат ясно идентифицирани не само от институциите в дадена държава, но и от гражданите. Поради това следва да се отбележи, че лобизмът е пряко свързано с практическото реализиране на демокрацията и конкретно с осъществяването на съгласуваност между интересите на държавата, от една страна, и тези на различните съществуващи групи в рамките на гражданското общество. В този смисъл следва да се отбележи, че най-честите измерения на лобизма са ориентирани към гражданските интереси, общите значими ценности или бизнес интересите [9].

Отстояването на гражданските интереси е пряко обвързано и с темата за политическото представителство, което по своята същност се извършва чрез дейността на политическите партии в съответната държава или чрез тази на различни граждански организации и групи за натиск. Основната цел тук е да бъдат защитавани определени групови интереси. Поради обстоятелството, че политическото представителство все повече губи своето доверие, организациите на гражданските и бизнес интересите (предимно работодателски, синдикални, неправителствени организации, бизнес асоциации и др.) придобиват по-голяма популярност в опита за защита на своите интереси в процеса на вземане на управленски решения [10]. По този начин лобизмът следва да се разглежда като механизъм за представителство по интереси, посредством което различни групи правят опити да повлияят върху процеса на вземане на решения в различните институции. Такова е и разбирането за лобизъм в Европейския съюз, описано в Зелената книга за европейската инициатива за прозрачност [11], приета през 2006 г.

Държавите-членки на ЕС прилагат различни подходи за регулиране на процеса на лобиране чрез въвеждане на законодателни промени, кодекси за поведение на лобистите, както и задължителни регистри за практикуващите. Регулирането на лобизма е тема, която тепърва ще ангажира вниманието на страните от Съюза заедно и поотделно, включително и в България дебатът за лобизма предстои. В този смисъл дейността, в която участват както лобистите (и лобистките компании), така и институциите и лицата, обект на лобиране, следва да бъде внимателно изследвана, като се вземат предвид нейните правни и политически аспекти.

В САЩ регулациите за лобиране се ръководят основно от Закона за разкриване на лобистки данни от 1995 г. [12], Закона за регистрация на чуждестранни агенти от

1938 г. [13] и Закона за честното лидерство и отвореното управление от 2007 г. [14], съгласно които лобистите следва да се регистрират в правителството и да разкриват своите дейности и разходи. От тях също се изисква да докладват за взаимодействието си с държавни служители и да разкриват всяко участие в политически кампании. Освен това някои щати имат свои собствени разпоредби, като Закона за политическата реформа на Калифорния [15], който налага ограничения върху дейностите на лобистите и изисква от тях да предоставят информация за своите клиенти и извършените разходи.

В Европа регулациите за осъществяване на лобистка дейност варират в различните страни, като някои държави имат по-строги правила от други. С традиции в регламентирането на лобизма са Австрия, Белгия, Великобритания, Германия, Грузия, Ирландия, Италия, Литва, Полша, Словения, Унгария, Франция, Холандия, Шотландия.

В контекста на казаното следва да се отбележи, че, както Европа, така и Америка продължават да се сблъскват с предизвикателства при ефективното регулиране на лобистките дейности. Сред основните проблем в това направление е „феноменът на въртящата се врата“ [16], при който бивши държавни служители стават лобисти и използват връзките си, за да влияят върху политическите решения. Тази практика поражда опасения относно възникването на конфликти на интереси и създаването на предпоставки за корупция в политическата система. За да се справят с тези предизвикателства, държавите и на двата континента работят както за укрепването на регулаторните механизми, свързани с лобизма, така и за повишаването на прозрачността и отчетността в процеса.

Вземането на политически решения винаги се е характеризирало с нарастваща динамика и сложност. Това, от своя страна, поражда необходимостта от търсенето на квалифицирани експерти, които да упражняват професионален лобизъм. Последното е силно относимо към осъществяването на лобистка дейност в ЕС. В този смисъл следва да се обобщи, че ако тя не се контролира по законово установения от съответната държава начин, включително и от самото гражданско общество, съществува не малка опасност същият този процес на лобиране да прехвърли законните рамки и да придобие облика на престъпление. Затова редът за достъп до вземателните решения трябва да бъде ясно разписан, за да не бъде изкривяван политическия курс по отношение на прозрачност, почтеност и упражняване на влияние.

Последните двадесет години бележат успех за развитието на лобизма в рамките на институциите на ЕС. Причината за това би могла да се търси в задълбочаването на интеграционните процеси и развитието на Общностното право (*acquis communautaire*), чиито достижения обхващат все повече нови области с необходимост от регулиране на наднационално равнище.

Като своеобразна „*sui generis*” политическа организация, ЕС следи за спазването на принципите на демокрация и върховенство на закона от държавите членки. В резултат на това Съюзът възприема лобизма като важна част от европейския законодателен процес [17]. Към момента обаче няма изградена единна правна рамка във връзка с осъществяването му в ЕС. Това, което би могло да се възприеме като основа за утвърждаването на подходяща правна уредба, са актовете на вторичното законодателство, което се отнася под една или друга форма до лобирането.

В този контекст следва да се спомене, че за първи път през 1996 г. Европейският парламент регулира достъпа на групи по интереси до сградата си с въвеждането на специална система за пропуск, благодарение на която се внася прозрачност относно

дейността на отделните организации, а те са задължени да спазват кодекс за поведение с определени етични стандарти. След това са приети редица документи и системи, като: Бяла книга за доброто управление (2001 г.) [18], Съобщение на Европейската комисия – Към засилена култура на консултации и диалог (2002 г.) [19], Междунституционално споразумение за по-добро законотворчество (2003 г.) [20], Зелена книга „Европейска инициатива за прозрачност“ (2005 г.) [21], Регистър за прозрачност на Европейската комисия (2008 г.) [22], Междунституционални споразумения, с които Парламентът и Комисията създават съвместен доброволен регистър за прозрачност (2011 г.) [23] и подобряват правилата за финансовото оповестяване и наличността на данни (2014 г.) [24], въвеждането на промени в Процедурния правилник на Европейския парламент (2019 г.) относно прозрачността на провежданите в лобито на Парламента заседания [25].

От казаното до тук следва да се обобщи, че по отношение на институциите в структурата на ЕС всяка от тях запазва своята автономия и се грижи за своите вътрешни правила и управление на процесите на вземане на решения по ясен и прозрачен начин. В този смисъл е важно да се уточни, че въпреки че гореспоменатите актове имат пряко влияние върху поведението на лобистите и тези, за които се лобира, правилата, които те създават не са правно обвързващи. Въпреки това не може да се отрече, че има ясна тенденция за укрепване на регулаторните механизми на равнище ЕС с цел именно реформиране на тази материя.

Към настоящия момент в България няма приет закон за лобизма, който да регулира тази материя. През последните двадесет години са направени няколко опита за създаване на нормативна уредба за лобизма чрез внасянето на четири законопроекта, които не са приети от Народното събрание: 1) Законопроект за публичност и регистрация на лобистите и лобистката дейност (2002 г.); 2) Законопроект за публичност на лобистката дейност (2008 г.); 3) Законопроект за лобистката дейност (2008 г.); 4) Законопроект за публичност на лобизма (2015 г.) [26].

Регулирането на лобистките дейности е заложено като тема в редица препоръки, отправени към България по линия на ЕС, Съвета на Европа и Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР). Осигуряване на съответствие на националното законодателство с принципите на прозрачност и почтеност в лобирането, чрез приемането на закон за лобизма, е заложено и в Националния план за възстановяване и устойчивост. От 2023 г. предмет на обществени консултации е проектът на Концепция за регулиране на лобистките дейности в Република България [27].

4. Лобизъм и дипломация

Лобизмът и дипломатията са ключови компоненти на концепцията за „мека сила“. И двете играят важна роля в способността на държавата да се справя със сложността на международните отношения.

Характерни за лобистката дейност са ясно идентифицираните крайни цели и целева група, към която са насочени усилията за оказване на влияние при вземането на управленски решения. За разлика от САЩ, където лобизмът има положително значение, поради установената традиция и законовата си регламентация, в Европа този тип дейност е все още критикувана, поради обвързването ѝ с развитието на неконтролирана намеса в политическите процеси и неблагоприятните ефекти, които тя оказва върху демократичното функциониране на държавите от ЕС [28]. От друга страна, малко са държавите членки, в които има действащо законодателство за регу-

лирането на лобизма като дейност. Именно затова понастоящем съществува тенденция вместо лобизъм да се използва терминът „законно представителство“ или „представителство на интереси“.

Чести са случаите, когато лобизмът се бърка с дейностите, характерни за многостранната дипломатия. Това е така, поради обстоятелството, че и двата вида дейност са насочени към отстояване на определени интереси и създаване на диалог в процеса на вземане на решения на национално, наднационално, регионално или международно равнище. Общото между тях се състои в процесите на убеждаването и влиянието. Различават се по субектите, които ги осъществяват, а именно държавите посредством участието им в международните отношения, от една страна, и групите по интереси, посредством ангажиментите им към процеса на формулиране на политики, от друга.

Въпреки, че дипломатията е изцяло относима към външнополитическата дейност на държавите [29], съществуват множество примери за това, че разликите между лобизма и дипломатията не винаги са ясно очертани. И именно международните организации са мястото, където дипломати и лобисти пресичат най-активно дейността си [30]. Често прокарането на една идея преминава през лобирание, популяризиране и приемането ѝ в рамките на държавите, членуващи в дадена организация, откъдето впоследствие тръгва инициативата за регулиране на конкретна област на обществени отношения. Така например държавите от ЕС водят активна дипломатическа дейност като защитават интересите си в рамките на Съюза [31], като в подкрепа на това ангажират фирми за осъществяване на професионален лобизъм с цел популяризиране на своите външнополитически интереси и оказване на влияние върху формирането на общите политики на ЕС. И това е съвсем логично, предвид факта, че около 80 % от националните законодателства на държавите членки са повлияни от правото на ЕС.

Дипломатията и лобизмът са незаменими компоненти на концепцията за „мека сила“ и играят жизненоважна роля за оформянето на влиянието и позицията на нацията на международната арена. Като участват в дипломатическия диалог, страните могат да изграждат партньорства, да разрешават конфликти и да насърчават мира и стабилността. По същия начин, като лобират за политики, които са в съответствие с техните ценности и цели, държавите могат да разширят своето влияние, да достигнат до по-широка аудитория и да прокарат своите интереси на глобалната сцена. Когато се използват с почтеност и прозрачност, дипломатията и лобизмът могат да бъдат мощни инструменти за насърчване на сътрудничеството, добрата воля и взаимното разбиране между нациите.

5. Заключение и бележки

В заключение следва да се обобщи, че лобизмът може да се анализира от различни гледни точки, тъй като се счита не само за дейност, свързана с оказване на влияние върху вземането на решения, но и като област на политиката. Като форма на „меката сила“ е ценен инструмент за прокаране на интереси и оказване на влияние върху резултатите от провеждането на различни политики в отделните демократични общества. Чрез използването на взаимоотношения, ресурси и опит, лобистите могат да оформят общественото мнение, да повлияят върху тези, които вземат решения и да изграждат мрежи за постигане на целите си. Въпреки различните предизви-

кателства, когато се провежда етично и прозрачно лобизъм може да бъде мощна сила за положителна промяна и напредък в обществото.

Една от ключовите причини, поради които е вероятно лобизъм да играе все по-важна роля в бъдеще като тактика на „меката сила“, е способността му да моделира тенденциите и тяхното възприемане от широката общественост по фин и индиректен начин. Лобистите могат ефективно да подреждат политическия дневен ред, без да прибегват до открити прояви на власт или принуда. Този подход може да бъде особено ефективен в епоха, в която обществените настроения и мнение имат значителна тежест при оформянето на резултатите от политиката.

Понастоящем глобалният политически хоризонт става все по-комплексен и взаимосвързан. В този смисъл бъдещето на лобирането като инструмент на „меката сила“ се крие в способността му да се справя със сложността на съвременните международни отношения по начин, който отразява променящия се характер на силата през XXI век.

Литература:

- [1] Йонкова, Н., Законодателна инициатива и лобизъм, Научни трудове на Института за държавата и правото, том II, БАН, 2015, стр. 51
- [2] Резолюция на Европейския парламент от 8 май 2008г. относно разработването на правната рамка за дейността на представителите на интереси (лобистите) в европейските институции (2007/2115(INI)), ОВ С 271Е, 12.11.2009, стр. 48–51.
- [3] Nye, J. S., Bound to Lead: The Changing Nature of American Power, Basic Books, New York, 1991, p. 25
- [4] Речник по психология: сила. Достъпно на: <https://dictionary.apa.org/power>
- [5] Nye, J. S., Power in the Global Information Age: From Realism to Globalization. London: Routledge, 2004, p. 5
- [6] Конституция на САЩ. Достъпно на: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution-transcript>
- [7] Bodenhamer, D. J., James W. Ely (Jr.), J. W., The Bill of Rights in Modern America, Indiana University Press; Revised, Expanded ed. 2008, pp. 7 - 25.
- [8] USA. Lobbyist Regulation Act 1946. Достъпно на: <http://www.sos.state.nm.us/pdf/lra2.pdf>
- [9] Belova, G., Georgieva, G., & Hristova, A., The Foreign Investors and Nationality concept under International Law, 4th International Scientific Conference – EMAN 2020, CONFERENCE PROCEEDINGS published by: Association of Economists and Managers of the Balkans, Belgrade, Serbia; DOI: <https://doi.org/10.31410/EMAN.2020>, p. 195.
- [10] Цакова, И., Лобизъм (цикъл лекции), изд. Дамян Яков, 2010, стр. 109
- [11] Green Paper of 3 May 2006 – European transparency initiative [COM(2006) 194 final –Official Journal C 151 of 29.6.2006].
- [12] Lobbying Disclosure Act of 1995. Достъпно на: https://www.senate.gov/legislative/Lobbying/Lobby_Disclosure_Act/TOC.htm
- [13] Foreign Agents Registration Act (FARA). Достъпно на: <https://www.justice.gov/nsd-fara>
- [14] Honest Leadership and Open Government Act. Достъпно на: <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/house-bill/2316>

- [15] Political Reform Act of 1974. Достъпно на: [https://www.fppc.ca.gov/content/dam/fppc/NS-Documents/LegalDiv/The%20Political%20Reform %20Act/2024-pra/2024_Act_highlighted.pdf](https://www.fppc.ca.gov/content/dam/fppc/NS-Documents/LegalDiv/The%20Political%20Reform%20Act/2024-pra/2024_Act_highlighted.pdf)
- [16] Luechinger, S., Moser, C. (2023). The Revolving Door Phenomenon. In: Mause, K., Polk, A. (eds) The Political Economy of Lobbying. Studies in Public Choice, vol 43. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-44393-0_8, pp 167–182
- [17] European Parliament, ‘Lobbying in the European Union: current rules and practices’ (Constitutional Affairs: Working Paper 2003).
- [18] European governance - A white paper /* COM/2001/0428 final */ OJ C 287,12.10.2001, pp. 1–29.
- [19] Communication from the Commission - Towards a reinforced culture of consultation and dialogue - General principles and minimum standards for consultation of interested parties by the Commission /*COM/2002/0704 final*/. Достъпно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52002DC0704>
- [20] Interinstitutional agreement on better law-making OJ C 321, 31.12.2003, pp. 1–5.
- [21] Green Paper - European transparency initiative /* COM/2006/0194 final */. Достъпно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52006DC0194>.
- [22] Европейска комисия: Регистър за прозрачност. Достъпно на: https://commission.europa.eu/about-european-commission/service-standards-and-principles/transparency/transparency-register_bg
- [23] Agreement between the European Parliament and the European Commission on the establishment of a transparency register for organisations and self-employed individuals engaged in EU policy-making and policy implementation OJ L 191, 22.7.2011, pp. 29–38.
- [24] Agreement between the European Parliament and the European Commission on the transparency register for organisations and self-employed individuals engaged in EU policy-making and policy implementation OJ L 277, 19.9.2014, pp. 11–24.
- [25] Rules of Procedure of the European Parliament. Достъпно на: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RULES-8-2019-03-25-RULE-011-1_EN.html
- [26] Народно събрание на Република България. Законопроекти: Достъпно на: <https://parliament.bg/bg/bills>
- [27] Проект на Концепция за регулиране на лобистките дейности в Република България. Достъпно на: <https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=7969>
- [28] Schendelen, R., More Machiavelli in Brussels. The Art of Lobbying the EU. Third, fully updated and revised edition, 2010, p. 319.
- [29] Marin, N., Review of Some Topical Issues in EU Diplomatic Service, сп. „Международна политика“, година XV/2019, бр. 1, стр. 76
- [30] Илиева, И., Soft law на международните организации. Soft law и съвременното право, Сиби, 2017, с. 255-266
- [31] Dimitrov, D. (2021), EU Citizenship Law: Integration of Immigrants, EURINT Proceedings, volume 7, pp. 50 -62.